

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

СІЧЕНЬ - ВЕРЕСЕНЬ 2021

МІНІСТЕРСТВО ЕКОНОМІКИ

ДЕПАРТАМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ
ВІДДІЛ З ПИТАНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ, ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА СТАТИСТИКИ

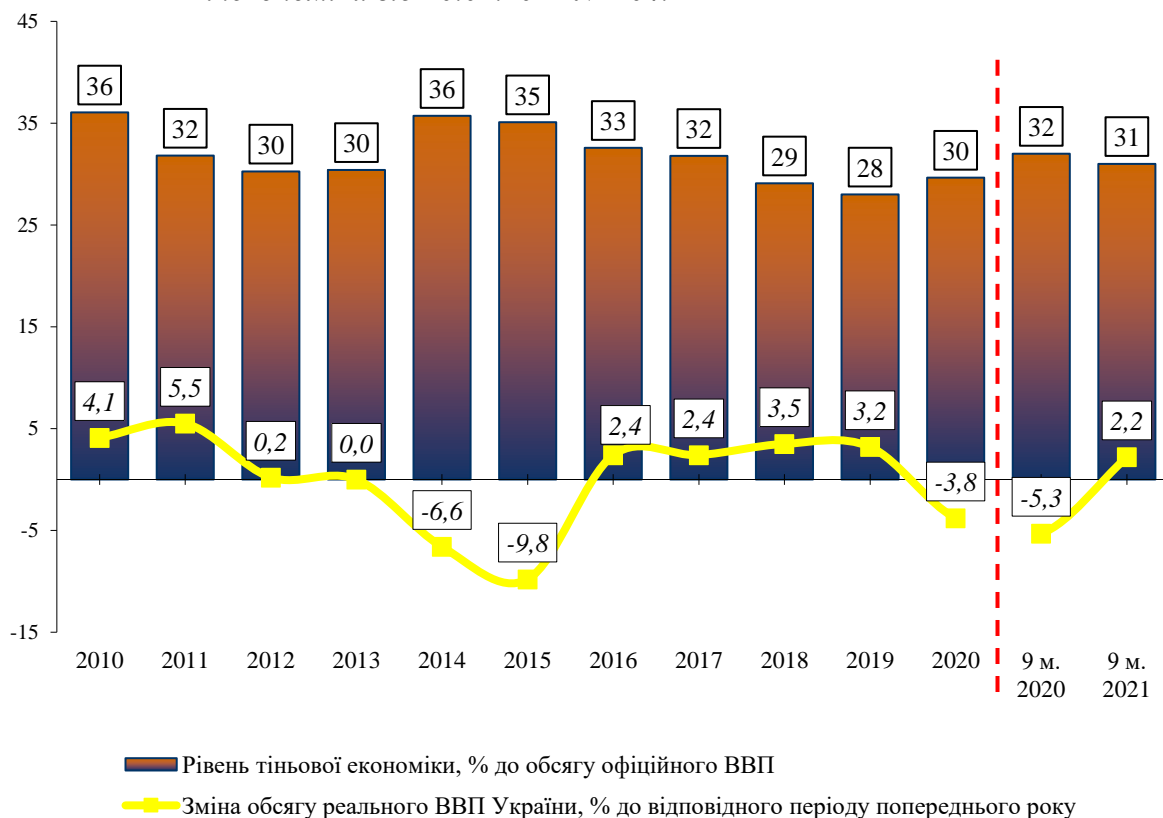
ЛЮТИЙ 2022
WWW.ME.GOV.UA

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ У СІЧНІ-ВЕРЕСНІ 2021 РОКУ

У СІЧНІ-ВЕРЕСНІ 2021 РОКУ РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ СТАНОВИВ 31% ВІД ОБСЯГУ ОФІЦІЙНОГО ВВП

За попередніми розрахунками Мінекономіки рівень тіньової економіки у січні-вересні 2021 року становив 31% від обсягу офіційного ВВП, що на 1 в.п. менше за показник відповідного періоду 2020 року.

Довідково: розрахунок рівня тіньової економіки здійснений з використанням удосконалених Методичних рекомендацій, затверджених наказом Мінекономіки від 20.01.2021 № 104.

Рис. 1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року)

Джерело: розрахунки Мінекономіки

Незначне зменшення рівня тіньової економіки відбулося на тлі адаптування суб'єктів господарювання до діяльності в умовах непрогнозованих у часі карантинних обмежень. Це підтверджується виявленими підприємствами оптимістичними настроями у діловій активності, збереженням сталого споживчого та інвестиційного попиту в умовах дії “зеленого” рівня епідемічної небезпеки по усій території країни та, як наслідок, покращенням у звітному періоді (порівняно з січнем-вереснем 2020 року) фінансових результатів діяльності підприємств на тлі сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури.

Довідково: за результатами щомісячного опитування підприємств України, проведеного у вересні Національним банком, індекс очікувань ділової активності становив 53,1 (53,4 у серпні 2021 року; 49,4 у вересні 2020 року). Усі секторальні індекси перевищували нейтральний рівень: секторальний індекс підприємств торгівлі у вересні становив 56,1 (51,1; 46,4 відповідно); підприємств промисловості – 52,8 (54,3; 50,1 відповідно); підприємств сфери послуг – 51,8 (54,1; 52,2 відповідно); підприємств будівництва – 51,6 (53,0; 33,5 відповідно).

Водночас, це також може бути непрямим підтвердженням гіпотези про утворення суб'єктами господарювання в умовах неординарних умов коронакризи нових схем і каналів тіньової діяльності, обсяги якої лише частково охоплюються існуючими методами оцінки рівня тіньової економіки.

ДИНАМІКА РІВНЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЗА ОКРЕМИМИ МЕТОДАМИ

Динаміка рівнів тіньової економіки, розрахованих з використанням чотирьох методів, залишається різноспрямованою, що є одним з проявів нетипового характеру коронакризи з можливим утворення нових каналів тінізації.

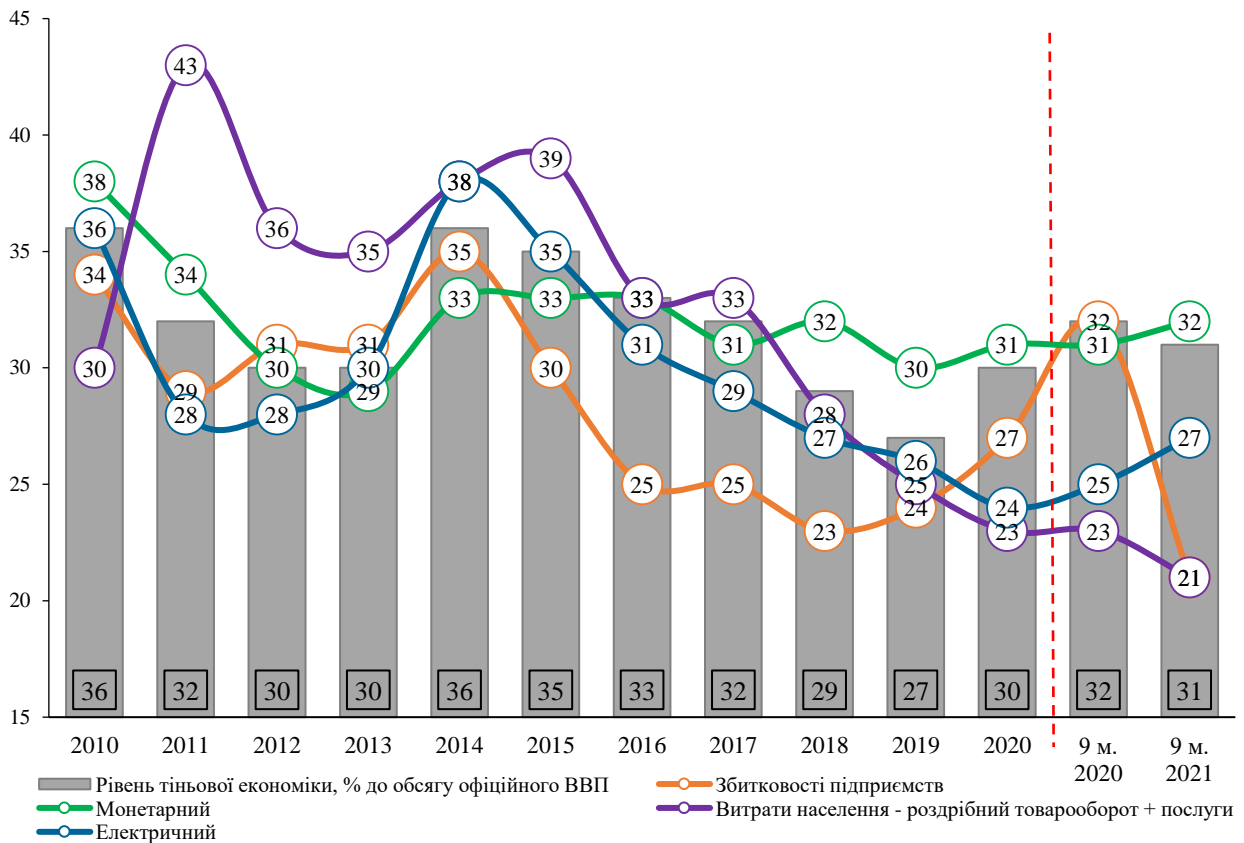
Два класичних методи, які використовуються багатьма експертами при оцінці тіньової економіки, а також використовуються Мінекономіки, зафіксували збільшення рівня порівняно з січнем-вереснем 2020 року:

електричний метод – на 2 в.п. (до 27% від обсягу офіційного ВВП);
монетарний метод – на 1 в.п. (до 32% від обсягу офіційного ВВП).

Два методи, які є результатом напрацювань вітчизняних науковців з огляду на особливості процесів тінізації в Україні, показали зменшення рівня тіньової економіки:

метод “витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги” – на 2 в.п. (до 21% від обсягу офіційного ВВП);

метод збитковості підприємств – на 11 в.п. (до 21% від обсягу офіційного ВВП), що отримано в умовах: збереження оптимістичних настроїв у діловій активності на тлі пристосування підприємств до обмежених умов діяльності та, як наслідок, покращення фінансових результатів їх діяльності у звітному періоді; заміщення традиційних каналів тіньової діяльності новими, що лише частково охоплюються існуючими методами оцінки її рівня.

Рис. 2. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП
Джерело: розрахунки Мінекономіки

Довідково: кожен метод розрахунку рівня тіньової економіки охоплює певну сферу національної економіки (з відповідно різною часткою в ній нелегального сектору).

Лише інтегральний показник рівня тіньової економіки є комплексним індикатором, що повною мірою характеризує таке явище, як тіньова економіка.

РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЗА ЕЛЕКТРИЧНИМ МЕТОДОМ У СІЧНІ-ВЕРЕСНІ 2021 РОКУ СТАНОВИВ 27%

Рівень тіньової економіки, розрахований з використанням електричного методу, збільшився порівняно з січнем-вереснем 2020 року на 2 в.п. і склав 27% від обсягу офіційного ВВП. Відповідно до методології розрахунку тенденція до збільшення рівня тіньової економіки за цим методом засвідчується:

- або падінням обсягу внутрішнього споживання електроенергії (за вирахуванням споживання на ком.-побут. потреби) меншими темпами ніж обсягу реального ВВП;
- або збільшенням обсягу внутрішнього споживання електроенергії при скороченні ВВП;
- або, як це мало місце за підсумком 9 місяців 2021 року, збільшенням обсягу внутрішнього споживання електроенергії (за вирахуванням споживання на комунально-побутові потреби) більшими темпами (на 3,2% порівняно з ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ (СІЧЕНЬ-ВЕРЕСЕНЬ 2021)

обсягом у січні-вересні 2020 року), ніж обсягу реального ВВП (на 2,2% відповідно).

За цим методом тенденція до збільшення рівня тіньової економіки зберігалася на тлі зростання попиту на енергетичні ресурси в умовах нарощення економічної активності у звітному періоді, збільшення внутрішнього інвестиційного попиту та збереження сприятливої кон'юнктури на зовнішніх ринках, зокрема, чорних металів (йдеться, насамперед, про відносно високі темпи зростання таких енергоємних галузей, як металургія та машинобудування).

Довідково:

у січні-вересні 2021 року (р/р) індекс промислової продукції у машинобудуванні становив “+” 8,7% (“-” 19,8% у січні-вересні 2020 року); у металургії, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування (завдяки сприятливій кон'юктурі на зовнішніх ринках чорних металів) – “+” 6,3% (“-” 12,3% у січні-вересні 2020 року).

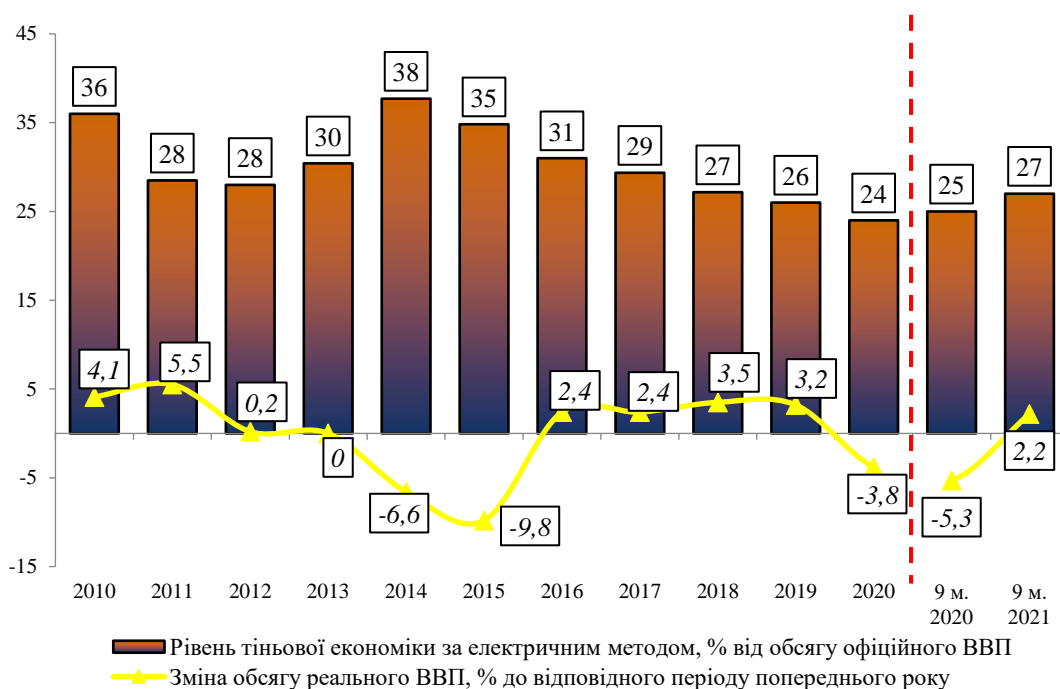

Рис. 6. Рівень тіньової економіки за електричним методом, % від обсягу офіційного ВВП
Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономіки

РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ, РОЗРАХОВАНИЙ ЗА МОНЕТАРНИМ МЕТОДОМ, У СІЧНІ-ВЕРЕСНІ 2021 РОКУ СТАНОВИВ 32%

Рівень тіньової економіки, розрахований з використанням монетарного методу, збільшився порівняно з відповідним періодом 2020 року на 1 в.п. і становив 32% від обсягу офіційного ВВП. Тенденція до збільшення рівня тіньової економіки за цим методом сформувалась в умовах дії таких чинників:

ПОЗИТИВНИХ:

- активізація банківського кредитування в національній валюті на тлі відновлення економіки;

Довідково: кредити у національній валюті корпоративному сектору у вересні 2021 року зросли на 16,9 % (у річному обчисленні), домогосподарствам (крім фізичних осіб-підприємців – на 19,3 % відповідно).

- підтримання НБУ програм Уряду, зокрема “Доступні кредити 5-7-9 %”.

Довідково: За даними Мінфіну, станом на 11.10.2021 від моменту старту Державної програми “Доступні кредити 5-7-9 %” уповноважені банки видали 24 937 кредитів на загальну суму 65,6 млрд гривень. З них: 7,9 млрд грн підприємці отримали на інвестиційні цілі; 36 млрд грн – як антикризові кредити та 21,8 млрд грн – як рефінансування попередньо отриманих кредитів.

Фонд розвитку підприємництва уклав угоди про співробітництво з 38 банками.

негативних:

- поступового здорожчання з березня 2021 року фінансування для бізнесу й населення на тлі підвищення НБУ облікової ставки: з 6% річних (діяла з 12.06.2020) до 6,5% річних з 05.03.2021; 7,5% з 16.04.2021; 8,0% з 23.07.2021; 8,5% з 10.09.2021. Найвищою вартість кредитів залишається для населення через значні ризики у сегменті споживчого кредитування – у вересні середньозважена процентна ставка банків за кредитами домогосподарствам становила 33,7%;
- збільшення обсягу готівкових коштів в обігу поза банками (на 5,5% або на 28,2 млрд грн. з початку 2021 року). Загалом на готівковому сегменті ринку у вересні 2021 року попит на валюту незначно перевищував пропозицією – фізичні особи більше купили, ніж продали на 26,4 млн дол. США в еквіваленті. З початку ж 2021 року, навпаки, пропозиція валюти домінувала над попитом – нетто-продаж становив 1,3 млрд дол. США, що було зумовлено, насамперед, конвертацією коштів у гривню на споживчі потреби.

Довідково: упродовж січня-вересня 2021 року українці купили 14,3 млрд дол. США в еквіваленті та продали 15,6 млрд дол. США.

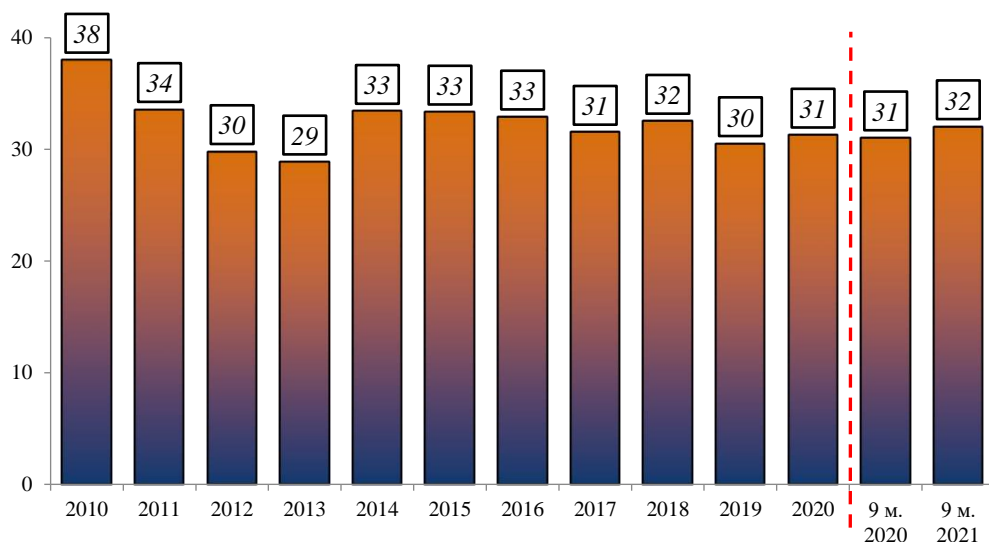

Рис. 7. Рівень тіньової економіки за монетарним методом, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономіки

При цьому на тлі зростання готівкового обігу, темпи розширення якого лишались значними (14,5% у річному обчисленні у вересні 2021 року), у період пандемічних обмежень об’єктивним стало і збільшення обсягу безготівкових розрахунків. Отже, актуальною вважається гіпотеза, що за нових моделей споживчої поведінки сформувались нетрадиційні безготівкові канали тінізації, які наразі не охоплюються повною мірою існуючим методом розрахунку.

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ (СІЧЕНЬ-ВЕРЕСЕНЬ 2021)

РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЗА МЕТОДОМ “ВИТРАТИ НАСЕЛЕННЯ – РОЗДРІБНИЙ ТОВАРОБОРОТ І ПОСЛУГИ” У СІЧНІ-ВЕРЕСНІ 2021 РОКУ СТАНОВИВ 21%

Рівень тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги” зменшився порівняно з січнем-вереснем 2020 року на 2 в.п. (до 21% від обсягу офіційного ВВП). Тенденція до зменшення рівня тіньової економіки за цим методом сформувалась в умовах:

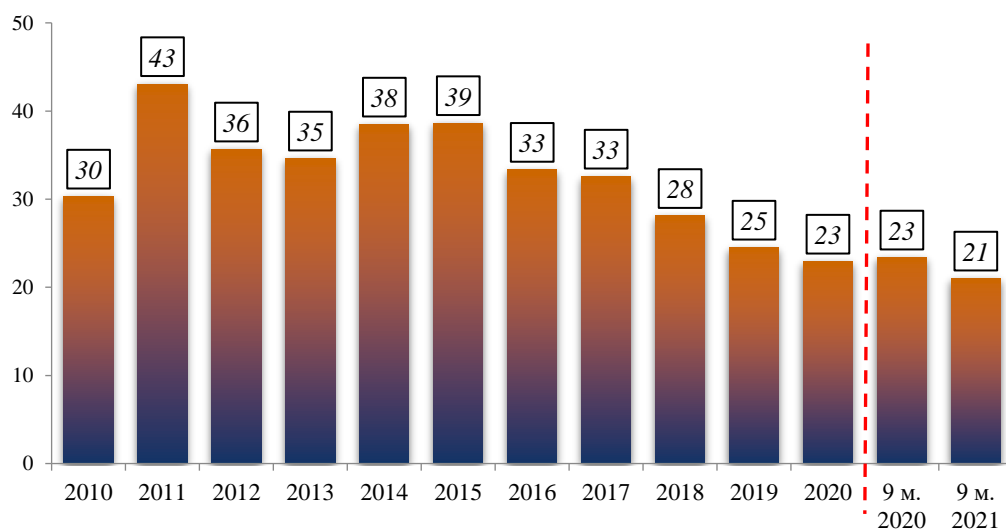
- обмежених можливостей купівлі товарів на неорганізованих ринках;
- утримання населення від непершочергових витрат в умовах невизначеності під час пандемії;
- стимулювання споживчого попиту населення на тлі збільшення соціальних стандартів.

Довідково. З 01.01.2021 мінімальна заробітна плата підвищилась на 20% до 6000 грн проти 5000 грн станом на 01.09.2020.

Номинальні темпи зростання заробітної плати у III кв. 2021 року зросли на 20,8% проти зростання на 9,5% у III кварталі 2020 року (за даними Держстату), а реальні – на 9,3% у III кв. 2021 року проти зростання на 6,9% у III кв. 2020 року (за розрахунками Мінекономіки на базі даних Держстату).

Тенденція до зменшення рівня тіньової економіки за цим методом підтверджується скороченням кількості неформально зайнятого населення віком від 15 років і старше – до 19,8% до загальної кількості зайнятого населення у цьому віці у січні-вересні 2021 року порівняно з 20,5% у січні-вересні 2020 року.

При цьому високоймовірним є припущення щодо заміщення неорганізованих точок торгівлі, діяльність яких була призупинена внаслідок дії карантинних обмежень, “неорганізованими” інтернет-майданчиками (купівля товарів та послуг через інтернет-магазини), діяльність яких повною мірою не охоплюється існуючим порядком оцінки рівня тіньової економіки за цим методом.

Рис. 5. Динаміка рівня тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги”, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономіки

РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЗА МЕТОДОМ ЗБИТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У СІЧНІ-ВЕРЕСНІ 2021 РОКУ СТАНОВИВ 21% ВІД ОБСЯГУ ОФІЦІЙНОГО ВВП

Рівень тіньової економіки, розрахований з використанням методу збитковості підприємств, за підсумком січня-вересня 2021 року становив 21% від обсягу офіційного ВВП, що на 11 в.п. менше рівня у відповідному періоді 2020 року. Враховуючи високу волатильність даного методу, його вплив на інтегральний показник є мінімальним.

Довідково: відповідно до методологічних рекомендацій за методом збитковості підприємств умовами для формування тенденції до збільшення рівня тіньової економіки є зростання обсягу збитків (збільшення кількості збиткових підприємств) або скорочення обсягу прибутків суб'єктів господарювання (зменшення кількості прибуткових підприємств). Зміну рівня тіньової економіки у видах економічної діяльності, розрахованого за методом збитковості підприємств, рекомендуємо розглядати лише як вектор зміни тенденцій тіньової економіки у короткостроковому періоді.

Зменшення рівня тіньової економіки за цим методом відбулось на тлі покращення у звітному періоді фінансових результатів діяльності підприємств, оптимістично налаштованих щодо своїх економічних перспектив (у тому числі, в умовах реалізації Урядом заходів з підтримки населення і бізнесу з метою пом'якшення негативних наслідків пандемії COVID-19).

Довідково: за даними Держстату, фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств у січні-вересні 2021 року становив 587,0 млрд грн прибутку (у січні-вересні 2020 року – 93,3 млрд грн прибутку). При цьому прибуток становив 702,0 млрд грн (збільшився на 70,5% порівняно із відповідним періодом 2020 року), а збитків допущено на суму 115,0 млрд грн (зменшились на 63,9% відповідно). Частка збиткових підприємств у звітному періоді становила 22,9% (у січні-вересні 2020 року – 34,8%).

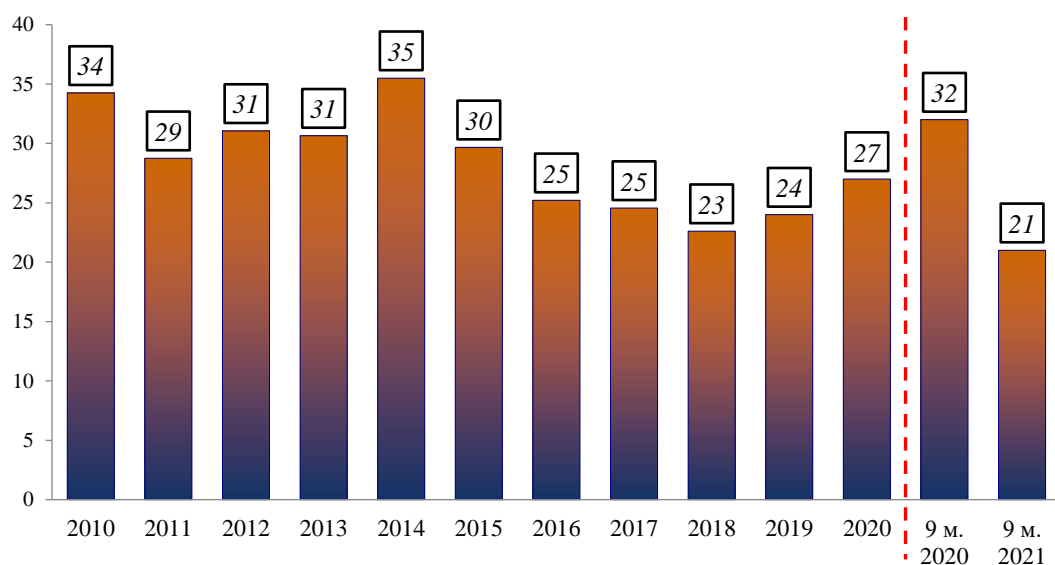

Рис. 3. Динаміка рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств, % до обсягу офіційного ВВП

Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономіки

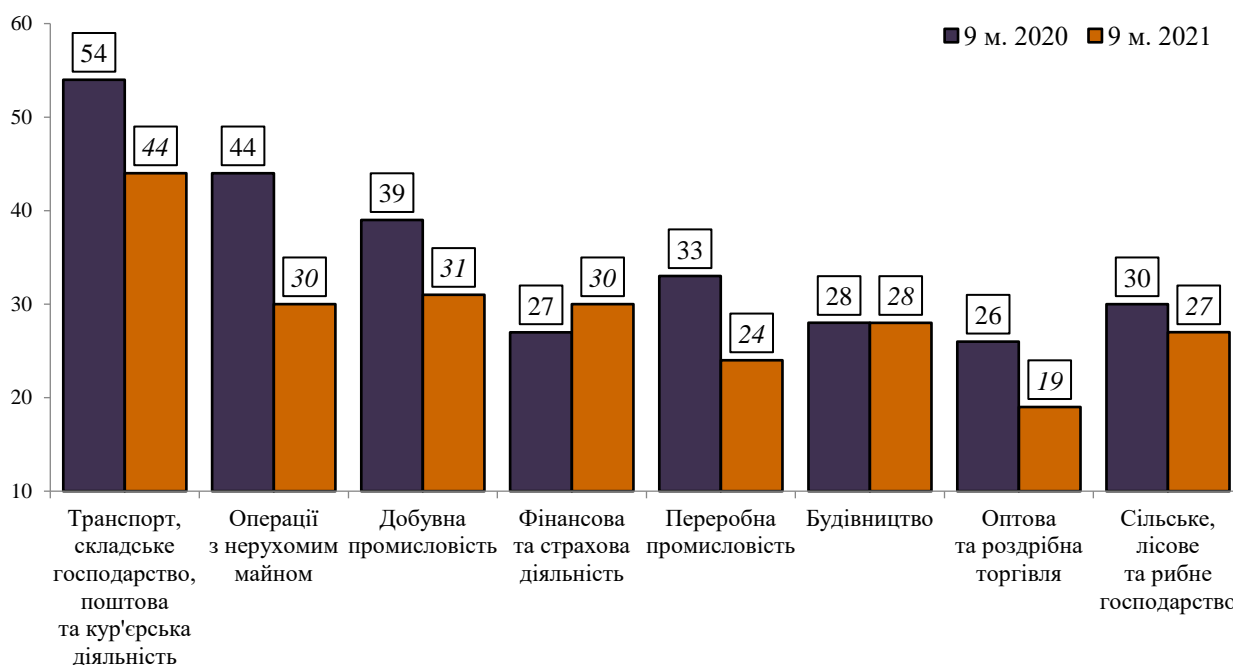
РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ У ВИДАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА МЕТОДОМ ЗБИТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Практично всі агреговані види економічної діяльності (за винятком ВЕД “Фінансова та страхова діяльність” та ВЕД “Будівництво”) показали **тенденцію до зменшення рівня тіньової економіки**. Це відбулось на тлі покращення результатів діяльності підприємств цих ВЕД (за підсумком 9 місяців 2021 року порівняно з відповідним періодом 2020 року) в умовах сприятливої кон’юнктури на зовнішніх ринках та відновлення попиту на окрему продукцію на внутрішньому ринку (чому, у свою чергу, сприяли збільшення соціальних стандартів і заходи Уряду з матеріальної підтримки бізнесу та населення під час пандемії).

Найбільш суттєвим зменшення частки тіньового сектору було у ВЕД “Операції з нерухомими майном” (на 14 в.п. до 30% від обсягу ВДВ у ВЕД), у ВЕД “Транспорт, складське господарство, поштова та кур’єрська діяльність” (на 10 в.п. до 44%), у переробній промисловості (на 9 в.п. до 26%), у добувній промисловості і розробленні кар’єрів (на 8 в.п. до 34%), та у ВЕД “Оптова та роздрібна торгівля” (на 7 в.п. до 19% відповідно).

У ВЕД “Будівництво” частка тіньового сектору залишилася незмінною (на рівні 28% від обсягу ВДВ у ВЕД).

Збільшення частки тіньової економіки, як цьогорічна тенденція зберігається, у ВЕД “Фінансова та страхова діяльність” (на 3 в.п. до 30% від обсягу ВДВ у ВЕД).

Рис. 4. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від обсягу офіційного ВДВ відповідного ВЕД
Джерело: розрахунки Мінекономіки

Зменшення рівня тіньової економіки у ВЕД **“Операції з нерухомим майном”** за підсумком 9 місяців 2021 року (на 14 в.п. до 30% від обсягу ВДВ у ВЕД) зафіксовано на тлі суттєвого скорочення збитковості, задекларованого підприємствами ВЕД у звітному періоді (на 89,7% до 1,4 млрд грн у січні-вересні 2021 року) при зменшенні кількості збиткових підприємств на 31,4 в.п. (до 26,5% від загальної кількості підприємств ВЕД відповідно), що стало об’єктивним наслідком пожвавлення операцій на ринку нерухомості через: досягнення цінового дна та появою повідомлень про відновлення динаміки зростання цін; надання населенням переваги збереженню заощаджених ним коштів шляхом інвестування у житлові активи (що було обумовлено зміною у пріоритетах витрачання населенням коштів у відповідь на пандемічні виклики та, як наслідок, підвищенням схильності населення до більш раціонального розподілу витрат); пожвавлення іпотечного кредитування.

Довідково: обсяги житлового будівництва у січні-вересні 2021 року зросли на 18,4% (за підсумком січня-вересня 2020 року падіння на 17,1%).

За результатами опитування українських банків, загалом за 9 місяців 2021 року банками видано понад 7,5 тисяч іпотечних кредитів на загальну суму майже 6,1 млрд грн. Порівняно з відповідним періодом 2020 року, обсяги нового іпотечного кредитування зросли у 2,7 рази в грошовому вимірі.

За інформацією НБУ, кредити на купівлю житла на вторинному ринку нерухомості зберігають домінуючі позиції: їх частка у вересні 2021 року становила 88% від кількості та 86% від обсягу всіх виданих іпотечних кредитів.

За даними Мінфіну, станом на 04.10.2021 уповноваженими банками з виконання державної програми “Доступна іпотека 7%” підписано 903 кредитних договорів на загальну суму 776,59 млн грн.

У **переробній промисловості** рівень тіньового сектору зменшився на 9 в.п. до **23%** від обсягу ВДВ у ВЕД. Відповідно до методичних положень розрахунку зазначена тенденція є наслідком скорочення обсягу збитків підприємств ВЕД (на 77,4% порівняно з відповідним періодом 2020 року до 18,8 млрд грн), досягнутого на тлі сприятливої кон’юнктури на зовнішніх сировинних ринках у звітному періоді та відновлення попиту на окрему продукцію на внутрішньому ринку (в умовах загальноекономічного пожвавлення і збільшення соціальних стандартів і матеріальної підтримки бізнесу та населення з боку держави під час пандемії). При цьому на результати діяльності підприємств галузі продовжували негативно впливати збільшення витратності виробництва через зростання цін на сировинні товари.

Довідково: за даними Держстату, фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств переробної промисловості у січні-вересні 2021 року становив 171,7 млрд грн прибутку (у січні-вересні 2020 року – 23,8 млрд грн збитку). При цьому прибуток становив 190,5 млрд грн (збільшився на 220,5% порівняно із відповідним періодом 2020 року), а збиток – 18,8 млрд грн (зменшився на 77,4% відповідно).

За даними НБУ, індекс очікувань ділової активності підприємств промисловості у вересні 2021 року становив 52,8 (54,3 у серпні 2021 року; 50,1 у вересні 2020 року).

У **добувній промисловості і розробленні кар’єрів** частка тіньового сектору за підсумком січня-вересня 2021 року зменшилась на 8 в.п. до **31% від обсягу ВДВ галузі**, що було наслідком скорочення обсягу збитків підприємств галузі (на 77,9% порівняно з відповідним періодом 2020 року до 5,1 млрд. грн.), отриманого в умовах збереження у звітному періоді сприятливої цінової кон’юнктури на зовнішніх ринках (зокрема, на залізну руду), що, у свою чергу, дозволило забезпечити підприємствам галузі доволі високу рентабельність діяльності (50,8% за підсумком січня-вересня 2021 року).

Довідково: за даними Світового банку у III кв. 2021 року (п/п) світові ціни на залізну руду зросли на 41,7% (у III кв. 2020 р. – на 15,3%) на тлі поживлення світової економіки та реалізації великих інфраструктурних проектів, запроваджених країнами з метою стимулювання розвитку економік.

Зменшення рівня тіньового сектору у ВЕД “Транспорт, складське господарство, поштова та кур’єрська діяльність” на 10 в.п. до **44%** від обсягу ВДВ було об’єктивним наслідком суттєвого скорочення збитковості підприємств галузі (на 69,1% порівняно з обсягом у січні-вересні 2020 року до 16,5 млрд грн у січні-вересня за підсумком 9 місяців 2021 року) на тлі більш сприятливих умов діяльності підприємств ВЕД у звітному періоді:

відновлення попиту на послуги вантажних перевезень з боку окремих промислових підприємств, сільського господарства та будівельної галузі на тлі загальноекономічної активізації як всередині країни, так і поза її межами;

стабілізації ситуації у більшості видів транспорту завдяки продовженню туристичного сезону на тлі послаблення/скасування карантинних обмежень як всередині країни, так і поза її межами.

Довідково: за даними Держстату, пасажирообіг підприємств транспорту у січні-вересні 2021 року збільшився на 26,6% порівняно з відповідним періодом 2020 року (залізничного – на 49,8%; авіаційного – на 73,8% відповідно).

Зменшення рівня тіньової економіки зафіксоване також у ВЕД “Оптова та роздрібна торгівля” (на 7 в.п. до 19% відповідно), що було об’єктивним наслідком суттєвого скорочення обсягу збитків підприємств ВЕД (на 68,0% до 12,5 млрд грн у січні-вересні 2021 року) на тлі активного розвитку роздрібного сегменту ринку в умовах стимулювання споживчого попиту, забезпеченого, у тому числі, завдяки збільшенню соціальних стандартів та переказів з-за кордону, а також зростанню споживчого кредитування.

Довідково: з 01.07.2021 підвищено прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність (з 1 769 гривень до 1 854 гривень) та, відповідно, збільшено мінімальну пенсію (з 1769 грн до 1854 грн) та надбавки до пенсій за понаднормовий страховий стаж, щомісячну державну адресну допомогу до пенсії учасникам та інвалідам війни, пенсії за особливі заслуги, тобто майже половині пенсіонерів (11,1 млн осіб станом на 01.01.2021).

Обсяг споживчих кредитів станом на кінець серпня 2021 року збільшився порівняно з аналогічною датою 2020 року на 9,0%, на кінець липня 2021 року – на 7,5% відповідно.

Рівень тіньової економіки у ВЕД “Будівництво” залишився незмінним і становив 28% від обсягу ВДВ у галузі, що було об’єктивним наслідком незначного зростання обсягу збитків підприємств галузі (на 11,9% до 1,9 млрд грн у січні-вересні 2021 року), отриманих меншою (на 2,3 в.п. порівняно з відповідним періодом 2020 року) кількістю підприємств (24,7% від загальної кількості підприємств галузі у січні-вересні 2021 року) в умовах збільшення рівня витратності виконання будівельних робіт через здорожчання проміжних матеріалів.

Довідково: за даними Держстату, у січні-вересні 2021 року (п/п) ціни у будівництві зросли на 16,5% (“+” 2,2% у січні-вересні 2020 року), у т. ч. інженерних споруд – на 22,3% (“+” 2,2% відповідно). При цьому ціни виробників на гумові і пластмасові вироби, іншої неметалевої мінеральної продукції зросли на 9,0% (“+” 1,4% відповідно), металургійної продукції – на 45,3% (“-” 9,6% відповідно).

При цьому нарощенню виробничої активності підприємствами будівельної галузі продовжували сприяти: активний розвиток проектів у житловому будівництві (зупинених під час дії жорстких карантинних обмежень) на тлі поживлення

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ (СІЧЕНЬ-ВЕРЕСЕНЬ 2021)

іпотечного кредитування; активізація попиту з боку виробничого сектору; значні обсяги фінансування державою інфраструктурних об'єктів.

Збільшення частки тіньової економіки показав лише один агрегований ВЕД – **“Фінансова та страхова діяльність”**.

У ВЕД **“Фінансова та страхова діяльність”** за підсумком 9 місяців 2021 року зберіглася тенденція до **збільшення** рівня тіньової економіки (на 2 в.п. порівняно з відповідним періодом 2020 року до **30%** від обсягу ВДВ у ВЕД), що є об'єктивним наслідком зростання на 442,3% обсягу збитків порівняно з відповідним періодом 2020 року (до 22,5 млрд грн у січні-вересні 2021 року), отриманих 9% від загальної кількості підприємств ВЕД. На результатах діяльності банківського сектору негативно позначилися: від'ємний результат від операцій з фінансовими активами (внаслідок зміни ринкової вартості та курсів валют) та зобов'язаннями в іноземній валюті й монетарному золоті (на тлі пікових виплат за зовнішніми зобов'язаннями у вересні 2021 року); значний рівень накопичених непрацюючих кредитів.

Зрештою, на тлі збереження доволі високого попиту на банківські послуги у звітному періоді (за умов адаптування банків до нових умов роботи з фокусом на віддалене обслуговування), сформована тенденція до збільшення рівня тіньової економіки у зазначеному ВЕД, на нашу думку, є здебільшого математичним результатом (відповідно до методологічних положень).

Довідково: за даними НБУ, загалом на обслуговування та погашення державного боргу в іноземній валюті уряд виплатив 2557 млн дол. США.

Міжнародні резерви у вересні 2021 року скоротилися на 9,2% і станом на 01.10.2021 становили 28,7 млрд дол. США.

Вартість фінансових інструментів у вересні 2021 року зменшилася на 202 млн дол. США в еквіваленті.

Частка непрацюючих кредитів (NPLs) станом на 01.10.2021 у загальному обсязі кредитування становила 33,26% (45,62% станом на 01.10.2020).

При чому більше 87% NPLs становлять корпоративні борги.

ВИСНОВКИ

Тенденція до зменшення рівня тіньової економіки у січні-вересні 2021 року сформувалась на тлі адаптування суб'єктів економічної діяльності до діяльності в умовах карантинних обмежень та використання ними нових каналів “тінізації”, що повною мірою не охоплюються окремими існуючими методами оцінки рівня тіньової економіки.

Водночас позитивні очікування щодо умов ділової активності та результатів запроваджуваних Урядом реформ стимулювали населення і суб'єктів господарювання до поступового розширення діяльності у легальному секторі.

Втім, для створення сприятливих умов та зміцнення основ інституційного середовища в Україні мають бути подолані системні чинники, основними серед яких є:

Чинники, що стримують процеси детінізації економіки в Україні

- **низький рівень захисту прав власності;**

Довідково: експерти рейтингу економічної свободи (*Economic Freedom Index 2021*), що формується *Heritage Foundation*, визнали рівень захисту прав власності в Україні недостатньо ефективним, оцінивши його на рівні 48,5 балів (за 100 можливих) із незнаним покращенням ситуації - на 1,0 бал порівняно з попереднім рейтингом.

- **недостатній рівень захисту інтелектуальної власності;**

Довідково: згідно з Міжнародним індексом прав власності (*International Property Rights Index*) 2021 незначним було покращення позиції країни за рівнем піратства у сфері авторського права (на 1 пункт до 88 місця серед 129 країн). Водночас незадовільною залишається ситуація із захистом патентів (57 місце), простотою доступу до позик (103 місце) та сприйняттям захисту інтелектуальної власності (107 місце відповідно).

- **низький рівень ліквідності фондового ринку, захисту прав інвесторів поряд із недостатньою спроможністю регулятора протидіяти зловживанням на ринку;**

Загальний обсяг випусків емісійних цінних паперів, зареєстрованих НКЦПФР у січні-вересні 2021 року, становив 66,17 млрд грн, що менше на 20,84 млрд грн порівняно з відповідним періодом 2020 року (87,01 млрд грн).

Активність інвесторів на ринку акцій залишалася незначною, про що свідчить здійснення ними поодиноких угод з індексоутворюючими акціями.

Найбільший обсяг торгів за фінансовими інструментами на операторах організованих ринків капіталу протягом зазначеного періоду зафіксовано з ОВДП – 312,81 млрд грн (98,54% від загального обсягу торгів фінансовими інструментами на операторах організованих ринків капіталу протягом січня-вересня 2021 року).

На біржовому ринку спостерігалася консолідація торгівлі цінними паперами на двох фондових біржах “Перспектива” та “ПФТС”, що становило 97,68% вартості біржових контрактів.

- **недосконалість судової системи країни** (основними вадами якої експерти визначають недостатню ефективність гілок судової системи), **як наслідок, низький рівень довіри суспільства та інвесторів до неї;**

Довідково: за результатами рейтингу економічної свободи (Economic Freedom Index 2021) експерти зробили висновок про необхідність реформування судової системи з метою поліпшення її ефективності та оцінили її поточний стан на рівні 41,1 балів (зі 100 можливих) із погіршенням позиції України на 1,1 балів порівняно з попереднім рейтингом.

- **високий рівень корупції в країні;**

Довідково: експерти рейтингу “Індекс сприйняття корупції 2021” оцінили рівень корупції в Україні у 32 бали, що на 1 бал менше ніж у рейтингу 2020 року (за шкалою від 0 до 100, де 0 означає найвищий рівень корупції відповідно до сприйняття респондентів, а 100 - найнижчий). Це відповідає 122 місцю серед 180 країн, які увійшли до рейтингу (117 місце серед 180 країн у рейтингу 2020 року).

За висновками експертів рейтингу, в Україні зріс тиск на антикорупційну екосистему (у тому числі через тривалу відсутність постійних керівників в інституціях); запроваджені зміни до антимонопольного законодавства могли нашкодити бізнесу у захисті прав під час оскарження публічних закупівель; загострилось втручання у роботу Вищого антикорупційного суду; затримується імплементація судової реформи. Як наслідок, низка зазначених негативних подій нівелювала антикорупційні досягнення.

- **наявність територій, непідконтрольних Уряду, утворених у ході збройної агресії на сході країни, та, як наслідок, зростання “потенційних можливостей” для застосування схем контрабанди товарами.**

